Expt. No. :
Name :

Date / /
Page No.

Assignment

Name :- Maheshwari Tushar R.

Sem :- Sem-6 Roll No :- 86

P.R.N. No :- e2303000110054

Sub :- CoC Banking & Fin

Shree R.R. Lalan College

Teacher Sing :-

Questions :-

1. આર. બી. આઇ.ની નાણાકીય નીતિ વિસ્તૃત રીતે સમજાવો.

Maheshwari Tushar R.

Expt. No. :

Name : ⇒ રીઝર.બી.ઇન્ડ. નાણાકીય નિતી

Date / /

Page No. 1

1. બેંક નો સ્વરૂપ

→ રિઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા (RBI) ભારતનું કેન્દ્રીય બેંક છે, જે ઈ.1935 માં સ્થાપિત થયું હતું. તેનું મુખ્ય કાર્ય ભારતની આર્થિક સ્થિરતા જાળવવાનું છે, જેમાં નાણાકિય નિતી (MonetaryPolicy) એક મહત્વપૂર્ણ ભાગ છે. નાણાકીય નીતિ દ્વારા RBI આર્થિક વૃદ્ધિ મોંઘવારી (Inflation) ના નિયંત્રણ, રોજગારી અને નાણાકીય ક્ષેત્રની સ્થિરતા પર અસર કરે છે. આ નીતિને RBI ની મોનેટરી કમિટી (MPC) દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે છે, જે 2016 માં સ્થાપેલી છે અને તેમાં 6 સભ્યો હોય છે. (3 RBI અને 3 સરકારી નોમિનેટેડ)

નાણાકીય નિતિ એ એક એવા સાધનોનો સમૂહ છે. જેનો ઉપયોગ રાષ્ટ્રની મધ્યસ્થ બેંક દ્વારા એકંદર નાણાં પુરવઠા ને નિયંત્રિત કરવા અને આર્થિક વિકાસને પ્રોત્સાહન આપવા માટે કરવામાં આવે છે.

* નાણાકીય નીતિના પ્રકારો *

→ નાણાકીય નિતીના ત્રણ પ્રકારો છે.

1. વિસ્તારવાદી નાણાકીય નીતી
2. સંકોચવાદી નાણાકીય નિતી.
3. તટસ્થ નાણાકીય નીતિ.

Teacher's Signature

Maheshwari Tushar R.

pt. No. :
me :

Date / /
Page No. 2

1. વિસ્તારવાદી નાણાકીય નીતિ.

"પૈસા વધારો, વ્યાજ ઘટાડો, અર્થતંત્ર ચલાવો"

મુદ્દો	વર્ણન
ઉદ્દેશ્ય	આર્થિક વૃદ્ધિ વધારવી, બેરોજગારી ઘટાડવી, મંદી (Recession) દૂર કરવી.
સાધનોનો ઉપયોગ	• રિપો રેટ ઘટાડો • CRR / SLR ઘટાડો • OMO દ્વારા બોન્ડ્સ ખરીદી • રિવર્સ રિપો ઘટાડો.
અસર	• લોન સસ્તી - રોકાણ • ખર્ચ વધે - ઉદ્યોગો ચાલે • GDP વૃદ્ધિ!
જોખમ	મોંઘવારી વધી શકે (જો વધુ પડતું થાય)
ઉદાહરણ (2020)	Covid-19 માં રિપો રેટ 4.00% સુધી ઘટાડ્યો, CRR 3% કર્યો - ₹10 લાખ કરોડની લિક્વિડિટી ઉમેરાઈ

2. સંકોચવાદી નાણાકીય નીતિ

"પૈસા ઘટાડો, વ્યાજ વધારો, મોંઘવારી રોકો".

મુદ્દો	વર્ણન
ઉદ્દેશ્ય	મોંઘવારી (inflation) નિયંત્રણ, અર્થતંત્ર "ઓવરહીટ" થવાથી બચાવવું

Teacher's Signature

Maheshwari Tushar R.

Expt. No.:
Name:

સાધનોનો ઉપયોગ – • રિપો રેટ વધારો.
• CRR / SLR વધારે
• OMO દ્વારા બોન્ડ્સ વેચાણ
• રિવર્સ રિપો વધારો.

અસર – • લોન મોંઘી – ખર્ચ ઘટે.
• ક્રેડિટ ઘટે – માંગ ઘટે.
• મોંઘવારી

જોખમ – વૃદ્ધિ ધીમી પડી શકે.

ઉદાહરણ (2022-23) – મોંઘવારી 7.8% પર → રિપો રેટ 6.50% સુધી વધાર્યો, OMO થી ₹2 લાખ કરોડ શોષાયા → CPI 5% નીચે આવી.

3. તટસ્થ નાણાકીય નીતિ
"સંતુલન જાળવો – ન વધારો ન ઘટાડો"

પાસું	વર્ણન
ઉદ્દેશ્ય	મોંઘવારી અને વૃદ્ધિ વચ્ચે સંતુલન
સ્થિતિ	જ્યારે અર્થતંત્ર સ્થિર હોય (CPI ~4%, GDP ~7%)
સાધનો	– રેટમાં કોઈ ફેરફાર નહીં. – લિક્વિડિટી સ્થિર રાખવી – OMO / MSF નો મર્યાદિત ઉપયોગ

Teacher's Signature ____________

Maheshwari Tushar R.

Expt. No. :
Name :

અસર - અર્થતંત્ર સ્થિર ગતિએ ચાલે.

ઉદાહરણ (2025) - ઓક્ટોબર 2025 માં રેપો 6.50% પર સ્થિર, CPI 4.8%, GDP 7% -(Neutral stance)

નાણાકીય નિતિના મુખ્ય ઉદ્દેશો.

- RBI ની નાણાકીય નિતિના મુખ્ય ધ્યેયો નીચે મુજબ છે.

1. મોંઘવારી નિયંત્રણ :- RBI નો પ્રાથમિક ધ્યેય 4% મોંઘવારી (CPI આધારિત) જાળવવાનો છે. જેની ± 2% ટોલરન્સ છે. આ 2016 ના નાણાકીય નિતી ફ્રેમવર્ક હેઠળ નક્કી થયું છે

2. આર્થિક વૃદ્ધિ :- GDP વૃદ્ધિને પ્રોત્સાહન આપવું, ખાસ કરીને નબળી વૃદ્ધિના સમયે.

3. નાણાકીય સ્થિરતા :- બેંકોમાં મૂડીની પર્યાપ્તતા, લિક્વિડિટી અને નાણાકીય જોખમ ઘટાડવું.

4. રોજગારી અને વિનિમય દર :- રોજગારી વધારવી અને રૂપિયાના મૂલ્ય ને સ્થિર રાખવું.

નાણાકીય નિતિના સાધનો.

- રિઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા (RBI) તેની નાણાકીય નિતીનો અમલ મૂકવા માટે જથ્થાત્મક (Quantitative) અને ગુણાત્મક (Qualitative) સાધનોનો ઉપયોગ કરે છે. આ સાધનો દ્વારા RBI લિક્વિડિટી (પૈસાનો પુરવઠો), વ્યાજ દરો અને બેંકોની ધિરાણ આપવાની ક્ષમતાને નિયંત્રિત કરે છે.

Teacher's Signature

Maheshwari Tushar R.

Expt. No. :
Name :

Date / /
Page No. 5

1. પ્રત્યક્ષ સાધનો (Quantitative Tools) આ સાધનો પૈસાનો પુરવઠાને સીધું અસર કરે છે. અને તેની પ્રભાવ અર્થતંત્ર પર પડે છે

સાધન	વર્ણન	ઉદ્દેશ્ય	અસર	ઉદાહરણ (2025)
રેપો રેટ (Repo Rate)	RBI બેંકોને ટૂંકા આપે છે તેના પરનો વ્યાજદર બેંકોએ મૂકીને લોન લેવી	મોંઘવારી નિયંત્રણ અને વ્યાજ દરની નિર્ધારણ	વધારો-લોન મોંઘી-ક્રેડિટ ઘટે મોંઘવારી ઘટે લોન સસ્તી ક્રેડિટ વધે ફુગાવો વધે	6.50% (ઓ. 2025 મા જાળવાયેલ)
રિવર્સ રેપો રેટ	RBI બેંકો પાસેથી અતિરિક્ત નાણાં લે છે તેના પરનો વ્યાજદર	બજારમાંથી પૈસા શોષી લેવા	બેંકોને RBI માં પૈસા જમા કરવા પ્રોત્સાહન લિક્વિડિટી ઘટે	6.25% (રેપો કરતાં 0.25% ઓછો)
કેશ રિઝર્વ રેશિયો (CRR)	બેંકોએ લોકોની જમારકમનો ભાગ RBI માં રોકડમાં જમા	બેંકોની ક્રેડિટ આપવાની ક્ષમતા ઘટાડવી/વધારવી	વધારો-ઓછી પાસે રોકડ [illegible] ક્રેડિટ ઘટાડો વધારો	4.50% (સ્થિર)
સ્ટેચ્યુટરી લિક્વિડિટી રેશિયો (SLR)	બેંકોએ પોતાની [illegible] સોનું [illegible] સરકારી [illegible]	બેંકોની લિક્વિડિટી અને સરકારની [illegible]	બેંકોની સુરક્ષા [illegible]	18.00%
માર્જિનલ સ્ટેન્ડિંગ ફેસિલિટી	બેંકો ઇમરજન્સીમાં રેપો રેટ + 0.25 RBI પાસેથી ઉધાર	લિક્વિડિટી કટોકટીમાં મદદ	બેંકો અંતિમ ઉપાય	6.75%

Maheshwari Tushar R.

2. પરોક્ષ સાધનો

આ સાધનો બેંકિંગ સિસ્ટમનું નિયંત્રણ કરે છે ~~કરે~~

સાધન	વર્ણન	ઉદ્દેશ્ય	ઉદા.
ઓપન માર્કેટ ઓપરેશન્સ	RBI સરકારી બોન્ડ્સ ખરીદે વેચે છે	બજારમાં લિક્વિડિટી વધારવી ઘટાડવી	ખરીદી-પૈસા બજારમાં લિક્વિડિટી વધે, વેચાણ - પૈસા શોષવાથી ઘટે.
માર્જિનલ રિક્વાયરમેન્ટ્સ	ક્રેડિટ લોન પર જરૂરી મૂડીની રકમ વધારવી	ચોક્કસ સેક્ટરો માં ક્રેડિટ ઘટાડવી	રિયલ એસ્ટેટમાં લોન હોય તો માર્જિન વધારો
મોરલ સ્યુએશન	RBI બેંકોને સલાહ/દબાણ આપે	નીતિ અનુપાલન કરાવવું	"કૃષિ ક્ષેત્રને વધુ લોન આપો
ક્રેડિટ રેશનિંગ	RBI ચોક્કસ સેક્ટરો માટે ક્રેડિટ મર્યાદા નક્કી કરે	બિનઆવશ્યક ક્ષેત્રો માં ક્રેડિટ ઘટાડવી.	લક્ઝરી કાર લોન. પર મર્યાદા

3. અન્ય મહત્વના સાધનો

સાધન	વર્ણન	ઉપયોગ
લિક્વિડિટી એડજસ્ટમેન્ટ ફેસિલિટી	રેપો + રિવર્સ રેપોનું સંયોજન	રોજની લિક્વિડિટી નિયમન
ટર્મ રેપો ઓપરેશન	7, 14, 28 દિ. લોન	મધ્યમ ગાળાની લિક્વિડિટી
વેરિયેબલ રેટ રેપો	બજાર વ્યાજ દર આધારે રેપો	લિક્વિડિટી શોષણ

Teacher's Signature

3. અન્ય મહત્વના સાધનો.

સાધન	વર્ણન	ઉપયોગ
-> લિક્વિડિટી એડજસ્ટમેન્ટ ફેસિલિટી (LAF)	રેપો + રિવર્સ રેપોનું સંયોજન	રોજની લિક્વિડિટી નિયંત્રણ
-> ટર્મ રેપો ઓપરેશન્સ	7,14,28 દિવસની લોન	મધ્યમ ગાળાની લિક્વિડિટી.
-> વેરિયેબલ રેટ રેપો (VRR)	'બજાર વ્યાજ દર આધારિત રેપો	લિક્વિડિટી શોષણ

મોનેટરી પોલિસી કમિટી (MPC)

- રચના:- ગવર્નર (ચેરપર્સન), ડેપ્યુટી ગવર્નર અને 4 નિષ્ણાતો. (સરકાર દ્વારા નોમિનેટ)
- બેઠકો:- વર્ષમાં 6 વખત (બે મહિને એક), જેમાં નાણાકીય નીતિના નિર્ણયો પર મતદાન થાય છે.
- સંકલિત નિર્ણય પ્રક્રિયા:- મોટાભાગે ઇન્ફ્લેશન ટાર્ગેટિંગ પર આધારિત, જેમા આર્થિક ડેટા (GDP, CPI, IIP). વિશ્લેષણ કરવામાં આવે છે.
- સુધારણા:- 2025 સુધીમાં MPC ની બેઠકોમાં મોંઘવારી અને વૈશ્વિક અસરો (જેમ કે યુએસ ફેડ રેટ, તેલના ભાવ) પર ધ્યાન કેન્દ્રિત થયું છે.

Maheshwari Tushar R.

Expt. No. :
Name :

Date / /
Page No. 8

નાણાકીય નીતીની વિવિધ અસરો.

- નાણાકીય નિતી (Monetary Policy) એ કેન્દ્રીય બેંક (જેમ કે ભારતમાં RBI) દ્વારા અપનાવવામાં આવતી નિતી છે, જેમાં પૈસાના પુરવઠા, વ્યાજદર અને ધિરાણના પ્રવાહને નિયંત્રિત કરીને અર્થતંત્રને પ્રભાવિત કરવામાં આવે છે. મુખ્ય અસરો નિચે મુજબ છે.

1. આર્થિક વૃદ્ધિ (Economic Growth)

- વિસ્તરણકારી નીતિ (Expansionary Policy) વ્યાજદર ઘટાડીને અને પૈસાનો પુરવઠો વધારીને રોકાણ અને ખર્ચ વધે છે, જેનાથી GDP વૃદ્ધિ થાય છે.

- સંકોચન કારી નીતિ (Contractionary Policy) વ્યાજદર વધારીને ખર્ચ અને રોકાણ ઘટાડે છે, વૃદ્ધિને ધીમી પાડી શકે છે.

નાણાકીય નિતીની વિવિધ અસરો.

2. ફુગાવો (Inflation)

- નીચા વ્યાજદર થી માંગ વધે છે, જેનાથી ફુગાવો વધી શકે છે
- ઊંચા વ્યાજદર થી માંગ ઘટે છે, જે ફુગાવાને નિયંત્રણમાં રાખે છે.

3 બેરોજગારી (Unemployment)

- વિસ્તરણકારી નીતિથી વ્યવસાયો વધુ રોકાણ કરે છે, જેનાથી નોકરીઓ વધે છે અને બેરોજગારી ઘટે છે.
- સંકોચન કારી નિતીથી રોકાણ ઘટે છે, જે બેરોજગારી વધારી શકે છે.

Teacher's Signature ____________

Maheshwari Tushwani R. [signature]

Expt. No. :
Name :

Date / /
Page No. 9

નાણાકીય નિતીની વિવિધ અસરો,

• 4. વિનિમય દર (Exchange Rate)

• ઊંચા વ્યાજદર થી વિદેશી મૂડી આકર્ષાય છે, જેનાથી રૂપિયો મજબૂત થાય છે.

• નીચા વ્યાજદર થી મૂડી બહાર વહે છે, જે રૂપિયાને નબળો પાડે છે.

• 5 રોકાણ અને બચત (Investment nd savings)

• નીચા વ્યાજદર થી લોન સસ્તી થાય છે, જે રોકાણને પ્રોત્સાહન આપે છે.

• ઊંચા વ્યાજદર થી બચત વધે છે. પરંતુ રોકાણ ઘટે છે.

નાણાકીય નિતીની વિવિધ અસરો.

• 6. બેંકિંગ અને નાણાકીય સ્થિરતા.

• CRR, SLR જેવા સાધનોથી બેંકોની લિક્વિડિટી નિયંત્રિત થાય છે.

• અતિ વિસ્તરણથી નાણાકીય અસ્થિરતા (જેમ કે બબલ) થઈ શકે છે.

નાણાકીય નિતિની આયાત અને નિકાસકારો પરની અસરો.

• નાણાકીય નીતિ (Monetary Policy) મુખ્યત્વે વિનિમય દર (Exchange Rate વ્યાજદર અને અર્થતંત્રની માંગ ને પ્રભાવિત

Teacher's Signature ____________

Maheshwari Tushar [illegible]

→ નાણાકીય નીતિની સામાન્ય લોકો પરની અસરો

નાણાકીય નીતિ (RBI દ્વારા રેપો રેટ, (આમ વગેરેના ફેરફાર) સીધી રીતે લોકોને અસર કરે છે, પરંતુ તેની અસર સામાન્ય લોકોના રોજિંદા જીવનમાં પણ પડે છે

અસરનું ક્ષેત્ર	વિસ્તરણવાદી નીતિ (રેટ ઘટે)	સંકોચનકારી નીતિ (રેટ વધે)
લોન અને EMI	હોમ/કાર લોન સસ્તી → EMI ઘટે	EMI વધે → બોજો વધે
બચત અને FD	સસ્તી લોન - કાર/ઘર મોજશોખની ખરીદી વધે	મોંઘી લોન → ખર્ચ ઘટે બચત વધે
નોકરી અને આવક	વ્યવસાય વધે → નોકરી તકો વધે, પગાર વધારો	મંદી - ભરતી, પગાર ફ્રીઝ
ફુગાવો અને કિંમતો	વસ્તુઓ મોંઘી - દાળ, શાકભાજીના ભાવ વધે	કિંમતો ઘટે અથવા સ્થિર
શેરબજાર / મ્યુચ્યુઅલ ફંડ	રોકાણ વધે બજાર ઉછળે	રોકાણ ઘટે બજાર ઘટે

→ નાણાકીય નીતિની વેપારીઓ પરની અસરો

નાણાકીય નીતિ (RBI રેપો રેટ, CRR, ઓપન માર્કેટ ઓપરેશન વગેરે) વેપારી લોકોની સફળ, લીક્વિડિટી ફાઇનાન્સ, લોન અને ડિમાન્ડ માંગમાં સીધી

Maheshwari Rishav R.

Expt. No. :
Name :

Date / /
Page No. 4

પરોક્ષ રીતે અસર કરે છે. અસરો વિસ્તરણકારી અને સંકોચન કારી નીતિ પર આધારીત છે.

અસરનું ક્ષેત્ર	વિસ્તરણકારી નીતિ (નીચો વ્યાજ દર)	સંકોચન કારી નીતિ (ઊંચો વ્યાજ દર)
સ્ટોક માર્કેટ	લોન સસ્તી -> કોર્પોરેટ નફો વધે - બુલ માર્કેટ	લોન મોંઘી - ખર્ચ ઘટે - બેર માર્કેટ
કોમોડિટી (ગોલ્ડ/ક્રૂડ)	નીચા દરે - ગોલ્ડમાં રોકાણ વધે, ક્રૂડ માંગ વધે	ઊંચા દર -> ગોલ્ડ ઘટે, ક્રૂડ માંગ ઘટે
કરન્સી (INR/USD)	રૂપિયો નબળો - નિકાસકારોને ફાયદો (IT કંપની) આયાતકારોને નુકસાન	રૂપિયો મજબૂત આયાતકારોને ફાયદો - નિકાસકારોને નુકસાન
બોન્ડ/ડેટ માર્કેટ	બોન્ડ યીલ્ડ ઘટે - બોન્ડ કિંમતો વધે	યીલ્ડ વધે - બોન્ડ કિંમતો ઘટે
વોલેટિલિટી (VIX)	ઓછી અનિશ્ચિતતા - લો વોલેટિલિટી	ઊંચી અનિશ્ચિતતા - હાઈ વોલેટિલિટી

→ નાણાકીય નીતિની આયાત અને વિકાસની અસરો.

- નાણાકીય નીતિ (Monetary Policy), મુખ્ય રૂપે વિનિમય દર વ્યાજદર અને અર્થતંત્રની માંગને પ્રભાવિત કરીને આયાત અને વિકાસ પર અસર કરે છે તેની અસર વિસ્તરણકારી અને સંકોચન કારી નીતિ પર આધારીત છે.

Teacher's Signature ____________

Expt. No. :
Name : Maheshwari Tushar R. - [illegible]

Date / /
Page No. 12

- 1. વિનિમય દર પર અસર. (પ્રાથમિક અસર)
- વિસ્તરણકારી નીતિ (નીચા વ્યાજદર)
    - વિદેશી મૂડી બહાર વહે છે. જેનાથી સ્થાનિક (જેમ કે. રૂપિયો) નબળો પડે છે.
    - નિકાસકારો માટે નિકાસ સસ્તી થાય છે. વિદેશી બજારમાં સ્પર્ધા વધે છે → નિકાસ વધે નફો વધે.
    - આયાતકારો માટે - આયાત મોંઘી થાય - ખર્ચ વધે, માર્જિન માટે અથવા આયાત ઘટે.
- સંકોચનકારી નીતિ (ઊંચા વ્યાજદર)
    - વિદેશી મૂડી આકર્ષાય છે. જેનાથી કરન્સી મજબૂત થાય છે
    - નિકાસકારો માટે. નિકાસ મોંઘી થાય છે, વિદેશી બજારમાં સ્પર્ધા ઘટે, નફો ઘટે.
    - આયાતકારો માટે :- આયાત સસ્તી થાય છે. ખર્ચ ઘટે માર્જિન વધે આયાત વધે.
- 2. માંગ અને ફુગાવો પર અસર (પરોક્ષ અસર)
- વિસ્તરણકારી નીતિ :- અર્થતંત્રમાં માંગ વધે. છે આયાત વધી શકે (જો સ્થાનિક પુરવઠો અપૂરતો હોય) પરંતુ ફુગાવો નિકાસકારોના ખર્ચ વધે.

Teacher's Signature ________

Maheshwari Tushar R

Expt. No. :
Name :

Date / /
Page No. 13.

- સંકોચનકારી નીતિ :- માંગ ઘટે છે. → આયાત ઘટે (ઓછા વપરાશથી) ફુગાવો નિયંત્રણ માં રહે તો નિકાસકારો ને સ્થિર કિંમતોનો લાભ મળે.

- 3. કિ ક્રેડિટ અને રોકાણ પર અસર.

- નીચા વ્યાજદરથી લોન સસ્તી થાય છે. → નિકાસકારો અને આયાત કારો બંને વ્યવસાય વિસ્તારી શકે, પરંતુ વિનિમય દરની અસર વધુ પ્રબળ હોય છે.

- ઊંચાં વ્યાજદર થી ક્રેડિટ મોંઘું થાય છે. વ્યવસાયનો વિસ્તારમાં અડચણ, જે આયાત-નિકાસને અસર કરે

Teacher's Signature ________